

Абламська О.В., канд. філол. наук

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, Миколаїв

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ «ЧАС» У ПОЕЗІЇ ЛЕОНІДА ВИШЕСЛАВСЬКОГО

У статті описані і класифіковані лексичні засоби вираження концепту «ЧАС» у текстах українського російськомовного поета Леоніда Вишеславського, зокрема, описані іменники-домінанти, що становлять лексичну парадигму «Одиниці виміру часу» і вербалізують концепт «ЧАС», відзначені лексеми, що становлять ядро і периферію зазначеного концепту.

Ключові слова: *концепт, концепт «ЧАС», лексичні засоби, поетичний текст.*

Ablamskaya E., PhD

V.A. Sukhomlinsky national university, Nikolaev

LEXICAL MEANS OF EXPRESSING THE CONCEPT OF TIME IN THE POETRY OF LEONID VYSHESLAVSKY

The article described and classified lexical means of expressing the concept of time in the Russian-Ukrainian texts by poet L.N. Vysheslavsky.

Key words: *concept, concept TIME, lexical means, poetic text.*

УДК 81'42

Дмитрієва Т. А., канд. філол. наук, доцент

Єльцова С. С., старший викладач

Приазовський державний технічний університет, Маріуполь

ТИПИ МІЖФРАЗОВИХ ЗВ'ЯЗКІВ В УСНОМУ ТЕКСТІ (ІСТОРІЯ ПИТАННЯ, ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ)

У статті дано аналіз наукової літератури з питання міжфразових зв'язків у усному тексті, розглянуті основні наукові передумови і теоретичні положення, що дають можливість зробити попередню оцінку інформативних і структурних характеристик тексту, і різних аспектів його розгляду, описати ієрархію текстових одиниць. На основі проведеного аналізу наукових робіт дана характеристика міжфразових та інших текстових зв'язків.

Ключові слова: *типи міжфразових зв'язків, усний текст, границі тексту, одиниці тексту, засоби зв'язку, рівні мовної системи.*

© Дмитрієва Т. А., Єльцова С. С., 2016

Проблема міжфразових зв'язків – одна з ключових в лінгвістиці тексту. Вона не раз досліджувалася на матеріалі різних типів і видів як письмових, так і усних текстів. Прийнято вважати, що міжфразові зв'язки розділяються на: а) внутрішньофразові зв'язки; б) поєднані зв'язки, які одночасно вказують на внутрішньофразові і міжфразові; в) власне міжфразові зв'язки [1: 212].

Багато робіт, що стосуються міжфразових зв'язків, було присвячено виявленню набору засобів зв'язку на різних рівнях мовної системи [2: 69-73]. Знання цього набору засобів зв'язків важливе для дослідника, тому що це знання допомагає орієнтуватися у багатьох питаннях побудови тексту.

Актуальність дослідження. Питання міжфразових зв'язків в усному тексті представляється найбільш важливим, як для розробки проблеми внутрішньої структури і функціонування тексту в якості комунікативної одиниці, так і в питанні вивчення зв'язкової стилістично диференційованій усній мові.

Мета статті полягає в тому, щоб зробити аналіз наукової літератури з питання міжфразових зв'язків в тексті, розглянути основні наукові передумови і теоретичні положення, що дають можливість зробити попередню оцінку інформативних і структурних характеристик тексту, і різних аспектів його розгляду, описати ієрархію текстових одиниць і, на основі аналізу наукових робіт, дати характеристику міжфразових і інших текстових зв'язків.

Виклад основного матеріалу дослідження. На даному етапі стану науки про текст пропонується розрізнити наступні типи засобів зв'язків [3: 205-207]:

1. Синтаксико-граматичні засоби зв'язку

а) порядок слів у зв'язку з актуальним розчленовуванням (послідовний в розповідних надфразових одиницях і паралельний в питальних);

б) союзи, союзні слова, говір займенникового характеру, встановлюючий тимчасовий, локальний і причинно-наслідковий і інші стосунки між реченнями;

в) несамотійні елементи висловлювань (парцелляти, еліптичні обороти);

г) форми граматичного часу;

д) анафори, слова вказівної сфери, артиклі, займенники, детерминативи.

2. Лексичні засоби

а) тематична лексика;

б) корреференція – різне позначення одного і того ж об'єкту денотата.

Розрізняють безпосередній лексичний повтор, синонімічне позначення, а також займенникову репрезентацію.

3. Просодичні засоби

а) тональні;

б) динамічні;

в) темпоральні;

г) акцентуація;

д) паузація.

Деякі дослідники [4: 8] виділяють також стилістичні засоби зв'язку, серед яких вони розрізняють: синтаксичний паралелізм, еліпсис, наростання, питальні речення в розповідному тексті. Відзначаються також екстралінгвістичні показники зв'язку: тимчасова однорідність, просторова однорідність.

Частіше всього засоби зв'язку різних рівнів виступають у взаємодії один з одним, і хоча набір їх залишається загалом однаковим для різних функціональних стилів, проте варіює їх розподіл. Відповідно до використовуваних засобів розрізняються типи зв'язків.

О. І. Москальська, наприклад, вважає, що пропозиції, що входять в одну надфразову єдність, пов'язані між собою передусім єдністю теми і стосунками комунікативної прогресії. Усі зовнішні прояви зв'язності, будь то лексичні, граматичні або будь-які інші засоби зв'язку, відносяться нею до виразників структурного зв'язку в тексті. При цьому робиться також обмовка, що «структурна цілісність надфразової єдності є зовнішнім вираженням смислової (тематичною) і комунікативної цілісності. Тому, описуючи явища тематичної, комунікативної і структурної цілісності тексту, ми стикаємося з одними і тими ж явищами, які обертаються до нас різними своїми гранями» [5: 2].

Л. М. Лосева, досліджуючи міжфразові зв'язки в монологічних текстах в російській мові, виділяє два види міжфразових зв'язків – смежні і дистантні між контактуючими і неконтактуючими самостійно оформленими реченнями [6: 3-4].

Так С. І. Гіндін, досліджуючи текст на семантичному рівні, зводить текстові зв'язки до стосунків повтору, зачеплення і послідовності [7: 9]. Б. А. Маслов виявляє в тексті наступні типи зв'язків: детермінація, координація і констеляція. Основним автор вважає детермінативний тип зв'язку [8].

Спроби максимально спростити структуру текстових зв'язків у багатьох випадках є виправданими, оскільки, відображаючи конкретні особливості текстів, що вивчаються, вони, безумовно, вносять свій вклад в дослідження характеру міжфразових зв'язків. Проте часто такий підхід є недостатнім.

Так, Л. В. Нефедова справедливо відмічає, що окрім досліджуваних у більшості робіт лексико-граматичних зв'язків, слід не забувати і про інший тип зв'язності. Це зв'язність логічна, смислова, яка не завжди може бути виражена формально. Автором пропонуються для розгляду наступні типи зв'язків [9]:

1. Соположення. Соположені речення не мають окрім пауз ніяких інших ознак з'єднання.

2. Ланцюгові зв'язки. Пов'язані ланцюговим зв'язком елементи тексту – це ланцюг тісно пов'язаних по сенсу (єдиним послідовним розвитком думки) і граматично (структурною співвіднесеною) речень. Розвиток здійснюється шляхом повторення в подальшому однієї з ланок попереднього речення.

3. Паралельні зв'язки. Друге речення уподібнюється по своїй структурі першому і тим самим з'єднується з ним. Підкреслюється провідна роль смислового паралелізму.

4. Приєднання. При приєднанні, по зауваженню Л. В. Щерби, другий елемент проявляється у свідомості того, що говорить тільки після першого.

Т. П. Іванова, що дослідила композиційно-смислову структуру і синтаксичну структуру короткого газетного тексту в англійській мові, класифікує міжфразові зв'язки таким чином. Вони можуть характеризуватися:

- а) за способом вираження як лексичні, морфологічні і синтаксичні;
- б) по напрямку, в якому вони здійснюють міжфразовий зв'язок в тексті, як регресивні і прогресивні;
- в) по розташуванню як зв'язані і дистантні;
- г) по вживаності як регулярні і іррегулярні.

Автор не ставив перед собою завдання досліджувати міжфразові зв'язки на просодичному рівні [10: 19].

Л. С. Сержан, вивчаючи смислове розчленування парцельованої надфразової єдності, прагне у своєму дослідженні врахувати усі можливі види зв'язків на усіх рівнях і виявляє деякі типи зв'язку, які раніше в лінгвістичній літературі не відзначалися. Наприклад, «асоціативний» зв'язок, який закладений в екстралінгвістичній ситуації. Зазвичай міжфразовий зв'язок такого типу зустрічається в надфразовій єдності, «деякі компоненти якої синтаксично не організовані і допускають неоднозначну синтаксичну кваліфікацію» [11: 47].

У дисертаційній роботі Л. С. Сержан була зроблена одна з перших спроб обліку ролі просодичних засобів в описі міжфразових зв'язків на матеріалі французької мови. Проблема міжфразових зв'язків на просодичному рівні і досі залишається мало розробленою. А тим часом представляється, що такого роду дослідження могли б багато що прояснити в структурі міжфразових зв'язків в тексті, оскільки по словах Э. Компаниса «...різні звучні елементи, які слідують один за одним в мовному ланцюзі, пов'язані між собою не однакою чином» [12: 20].

Подібну ж думку висловлює Д. Кристал, говорячи про те, що процес переходу від ізольованих речень до зв'язного тексту не може бути зведений до механічного нанизання мелодійних контурів [13: 235]. Чи означає це, що речення в тексті отримує неповну завершеність або що його інтонаційна (у широкому значенні слова) структура придбаває якісь інші модифікації?

Б. С. Кандинський, вивчаючи інтонаційну структуру цілого тексту на матеріалі читання монологічних уривків з німецької прози, стверджує, що гіпотеза про неповну інтонаційну завершеність речень в тексті на вказаному матеріалі не підтвердилася. Автор стверджує, що відсутність інтонаційного зв'язку між реченнями не обов'язково вказує на смисловий розділ, також як і смисловий розділ сам по собі не означає відсутності інтонаційного зв'язку [14: 39-42]. На підставі висновку про незалежність наявності інтонаційного зв'язку від смислового розділу, Б. С. Кандинський вказує на існування трьох видів стиків між реченнями:

а) сполучні, які оцінювалися аудитором не впевнено, оскільки, за твердженням автора дослідження, при визначенні цього типу зв'язку, аудитор часто виходили з семантичних, а не інтонаційних зв'язків в тексті;

б) нейтральні (це відсутність як меж, так і зв'язків), вони оцінювалися аудитором майже так же не впевнено, як і сполучні;

в) розділові стики були найадекватніше оцінені аудитором.

На наш погляд, найбільш цінним в роботі Б. С. Кандинського є його підхід до тексту як цілісного явища та виділення в тексті структурних елементів: початку, кінцівки, смислових розділів, фонетичних абзаців. У деяких пізніших дослідженнях застосовується подібний підхід, де характеристика тексту як цілісного явища також береться до уваги. У основу текстових зв'язків кладеться принцип не лише взаємної залежності текстових одиниць, а також їхні системні характеристики [15; 16].

Ж. Б. Пинаєва, вивчаючи інтонаційні міжфразові зв'язки, вважає, що вони «найяскравіше проявляються на початковій ділянці подальшою з двох суміжних фраз, інтонаційно зчіплюючи, зіставляючи і протиставляючи подальшу фразу з попередньою,

тобто утворюючи з попередньою фразою міжфразовий ретроспективний інтонаційний зв'язок» [17: 11–23].

Т. М. Ніколаєва відмічає існування в тексті «зон дії суворого правила», коли, як ми вважаємо, можна прогнозувати наявність якихось константних (загальнообов'язкових для будь-якого прочитання або вимовляння цього тексту) характеристик, і «зон вільного вибору», коли можливий прояв індивідуальності суб'єкта (його особистого трактування, що читає або говорить [18: 34]. Але таких «зон вільного вибору» повинно бути в тексті не надто багато, інакше відсутня належна міра смислової тотожності. І дійсно, якби кожен індивід, що читає або слухає, сприймав би і вимовляв текст абсолютно по-своєму, тоді розуміння було б відсутнє взагалі. Тому нам представляється, що при виявленні системності текстових зв'язків в тексті як системному цілому необхідно спиратися передусім на зв'язки, які грають визначальну роль в здійсненні структурної цілісності тексту, а урахування власне міжфразових зв'язків слід проводити там, де пограничні ділянки тематичних блоків і комунікатив співпадають з межами фраз. З цього виходить, що дослідження повинне розпочинатися з виділення текстових одиниць, організуючих текст як системну цілісність. А зв'язки на межах (стиках) цих одиниць матимуть вирішальне значення в організації тексту не як когезивної єдності, а як системного об'єкту.

Як справедливо відмічає І. Р. Гальперін, «істотне значення для розуміння лінгвістичної природи тексту як явища об'єктивувалося від мови і від мовлення і має порядок дотримання релятивних і предикативних надфразових одиниць» [21: 72], тобто, іншими словами, різні елементи тексту можуть бути по-різному розташовані одні відносно інших. Вони можуть знаходитися не в прямому контакті, а бути пов'язаними за посередництва інших елементів. У такому разі не можна забувати про наявність в тексті як контактних, так і дистантних зв'язків. Якщо змінити, наприклад, порядок дотримання різних одиниць тексту, то може бути порушена і сама єдність тексту, і логічні і семантичні зв'язки між його елементами.

Функціонуючи в певному середовищі, текст як система сам є елементом системи більш високого порядку і, значить, частково передає (виражає) її властивості і характеризується наявністю зв'язків з нею. Ці зв'язки вказують на приналежність тексту до певного типу, тобто несуть «типологічну» інформацію про текст.

По визнанню багатьох лінгвістів, переважаюче значення в тексті має семантична інформація [22: 72-81]. Проте інформація «типологічна» у багатьох випадках не може залишатися без уваги. Це відбувається передусім тому, що дослідника не може не цікавити як орієнтація в типі тексту допомагає реципієнтові в сприйнятті сенсу повідомлення. Далі, у вивченні тексту як системному цілому важливе значення має те, як організація цієї інформації співвідноситься із загальними принципами продукування тексту. І, нарешті, стилістична однорідність або перебіг стилів можуть служити однієї з характеристик зв'язності тексту, наприклад, виражати його часткову незв'язність.

Висновки. У попередні десятиліття переважав формальний підхід до питань зв'язності, і основний упор робився на вивчення синтаксичних засобів зв'язку і взагалі синтаксичній організації внутрішньої структури тексту. У просодичному ж аспекті внутрішньотекстові зв'язки майже не вивчалися.

Аналіз вивченої літератури показує, що дослідження міжфразових зв'язків проводилися найчастіше на матеріалі двох або рідше за декілька суміжних фраз, що входять в

одну надфразу єдність. Отже, ці роботи характеризуються в основному лінійним підходом до тексту, без урахування його структурно-системної організації, тобто упускають з виду основні характеристики тексту, що ніяк не виводяться з характеристик зв'язків двох фраз, що поруч стоять: цілісності і завершеності.

Перспективи подальших досліджень полягають в проведенні експериментально-фонетичного дослідження, в якому були б враховані усі перелічені вище моменти з метою встановлення просодичних характеристик тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ольшанский И. Г. Текст как единство элементов и отношений / И. Г. Ольшанский // Лингвистика текста : материалы науч. конф. МГПИИЯ им. М. Тореца. – М.: 1974. – Ч. I. – С 212.
2. Захарова Ю. М. Прикладна фонетика : [навчальний посібник] / Ю. М. Захарова. – К. : Наук.-вид. центр НА СБ України, 2014. – 212 с.
3. Гак В. Г. Языковые преобразования / В. Г. Гак. – М. : Наука, 1998. – С. 75–77.
4. Турмачева Н. А. О типах формальных и логических связей в сверхфразовом единстве : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Турмачева Н. А. – М. : МГПИИЯ им. Тореца, 1973. – С. 8.
5. Москальская О. И. Грамматика текста / О. И. Москальская. – М. : Высшая школа, 1981. – С. 2.
6. Лосева Л. М. Межфразовая связь в текстах монологической речи / Основные структурные модели, типы и принципы семантической организации : дис. ... докт. филол. наук / Лосева Л. М. – Одесса, 1969. – С. 3.
7. Гиндин С. И. Внутренняя организация текста : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Гиндин С. И. – М. : МГПИИЯ им. Тореца, 1972. – С. 9.
8. Маслов Б. А. Проблема лингвистического анализа связного текста / Маслов Б. А. – Таллин, 1975. – 103 с.
9. Нефедова Л. В. Сверхфразовые единства и их лингвистические особенности в стиле научно-технической литературы : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Нефедова Л. В. – Калинин, 1979. – 20 с.
10. Иванова Т. П. Композиционно-смысловая и синтаксическая структура краткого газетного текста : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Иванова Т. П. – М. : МГПИИЯ им. Тореца, 1975. – С. 19.
11. Сержан Л. С. Смысловое членение парцелированных сверхфразовых единств : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Сержан Л. С. – М., 1973. – С. 47.
12. Companys E. Les jonctions. Le Frangais dans le monde / E. Companys. – Paris, 1968. – U.57. – P. 20.
13. Crystal D. Prosodie Systems and Intonation in English / D. Crystal. – Cambridge, 1969. – P. 235.
14. Кандинский Б. С. Целый текст как интонационная структура / Б. С. Кандинский // Ученые записки МГПИИЯ им. Тореца. – М., 1968. – Т.42. – С.39–42.
15. Перебийніс В. І. Частота мовних одиниць як відображення їхніх системних характеристик / В. І. Перебийніс, Т. В. Бобкова // Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. – Чернівці: Книги-XXI, 2008. – С. 446–453.

16. Дарчук Н. П. Лінгвістичне забезпечення автоматичних систем аналізу українськомовного тексту (на прикладі системи автоматичного граматичного аналізу тексту АГАТ) : автореф. дис. ... доктора філол. наук : 10.02.01, 10.02.21 / Дарчук Н. П.; Київ, нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : [б, в.], 2015. – 34 с.
17. Пинаева Ж. Б. О некоторых интонационных особенностях чтения английских художественных и научных текстов автореф. дис. ... канд. филол. наук / Пинаева Ж. Б. – М., 1975. – С. 11–23.
18. Николаева Т. М. Лингвистика начала 21 века: попытка прогнозирования / Т. М. Николаева // Лингвистика на исходе 20 века: итоги и перспективы. – М. : Изд-во МГУ, 1995. – Т. 2. – С. 34.
19. Гальперин И. Р. Опыт описания категорий текста / И. Р. Гальперин // Анализ стилей зарубежной художественной и научной литературы. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1982. – С. 72.
20. Кубрякова Е. С. О тексте и критериях его определения / Е.С. Кубрякова // Структура и семантика. – М. : Наука, 2001. – Т. 1. – С. 72–81.

Дмитриева Т. А., канд. филол. наук, доцент

Ельцова С. С., старший преподаватель

Приазовский государственный технический университет, Мариуполь

ТИПЫ МЕЖФРАЗОВЫХ СВЯЗЕЙ В УСТНОМ ТЕКСТЕ (ИСТОРИЯ ВОПРОСА, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ)

В статье дан анализ научной литературы по вопросу межфразовых связей в устном тексте, рассмотрены основные научные предпосылки и теоретические положения, дающие возможность сделать предварительную оценку информативных и структурных характеристик текста и различных аспектов его рассмотрения, описать иерархию текстовых единиц. На основе проведенного анализа научных работ дана характеристика межфразовых и других текстовых связей.

Ключевые слова: межфразовые связи, устный текст, границы текста, единицы текста, средства связи, уровни языковой системы.

Dmitriyeva T., Yeltsova S.

TYPES OF INTER-PHRASE RELATIONS IN THE ORAL TEXT (HISTORY OF THE QUESTION, PROBLEMS AND PROSPECTS)

The article represents the analysis of scientific literature on the problem of inter-phrase relationship in oral text. The main scientific prerequisites and theoretical issues were analyzed, making it possible to perform a preliminary evaluation of informative and structural characteristics of a text, as well as different aspects of its investigation and to describe the hierarchy of text units. On the basis of the performed analysis the characteristics of inter-phrase and other relations was given.

Key words: types of inter-phrase relations, oral text, text boundaries, text units, means of relationship, levels of the language system.